

การสืบราชสมบัติใหม่หาจักรีบรมราชวงศ์

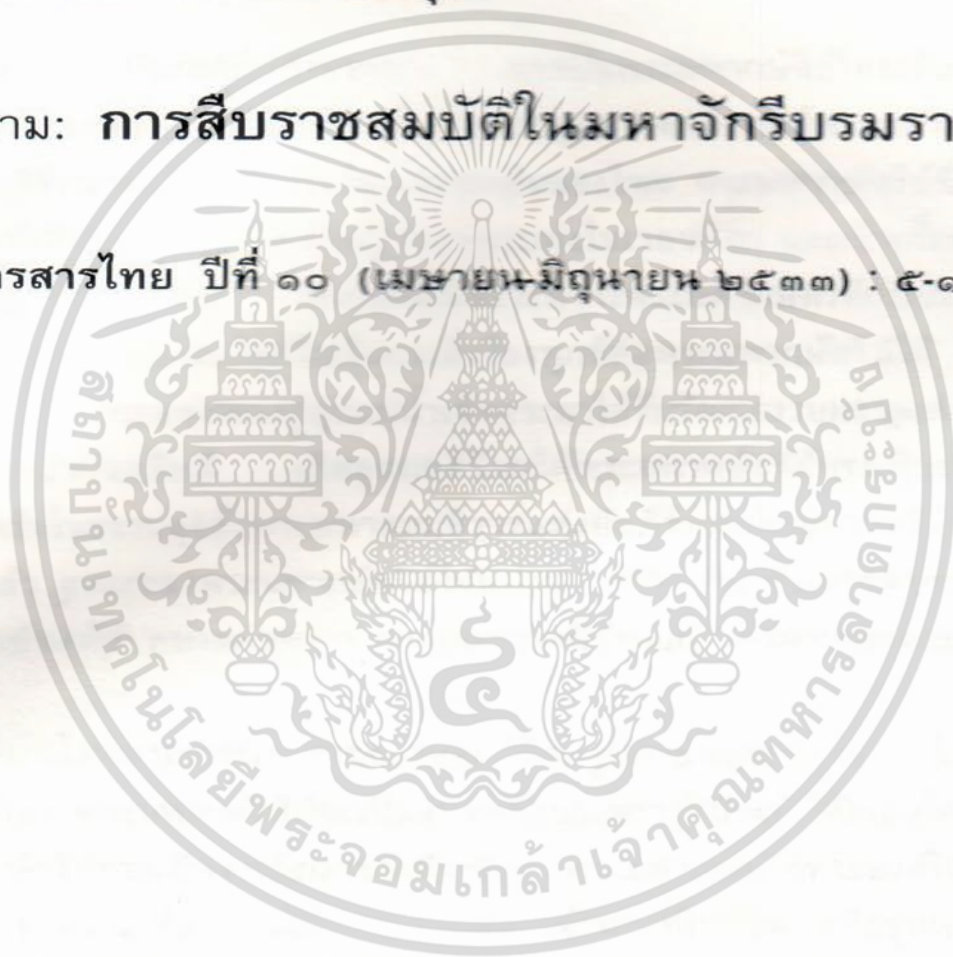

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผู้เขียน: ทองต่อ กล้ายไม้ ณ ออยุธยา

ชื่อบทความ: การสืบราชสมบัติใหม่หาจักรีบรมราชวงศ์

ที่มา: วารสารไทย ปีที่ ๑๐ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๓๓) : ๕-๑๖

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การสืบราชสมบัติใหม่หাজারบรมราชวงศ์

ทองต๋อ กล้ายไม้ ณ อยุธยา

สถาบันพระมหากษัตริย์ไทย

เป็นการยากที่จะระบุให้ชัดเจนว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยเริ่มต้นมาตั้งแต่เมื่อใด เพราะนับตั้งแต่ชาวไทยสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นเป็นหลักฐาน คนไทยก็มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข คู่กับความเป็นชาติสืบมาจนปัจจุบัน ในวัฒนธรรมเดิมของไทย พระมหากษัตริย์ซึ่งสมัยสุโขทัยเรียกว่า “พ่อขุน” มีหน้าที่ประจักษ์พ้องเมือง เป็นผู้นำออกรบพุ่งในเวลาศึก และเป็นทั้งพ่อผู้ปกครอง เป็นตุลาการของราษฎรในยามปกติ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนเป็นไปโดยสนิทสนม ใครมีถ้อยทีความอย่างใดก็ไปสันทัดถึงร้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์ได้

ต่อมาเมื่อไทยอพยพลงสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้รับวัฒนธรรมมอญแห่งคัมภีร์พระธรรม-ศาสตร์มาเจือปนก็เข้ากันสนิท เกิดอุดมคตินิยมให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมิกราช คือ พระราชาผู้เคร่งครัดในธรรมดุจดังพระมหาสมมติราชแห่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นั้น ครั้นเมื่อไทยได้สมาคมกับขอมแล้ว ฐานะของพระมหากษัตริย์ได้แปรรูปไปบ้าง คือ รับเอาขนบธรรมเนียมแห่งลัทธิเทวราชของขอมเข้ามาใช้ หมายความว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นอวตารของพระผู้เป็นเจ้าบนสวรรค์

แต่อย่างไรก็ตามลัทธิเทวราชของขอมก็ติดอยู่ที่ภายนอกเท่านั้น ในจิตใจของคนไทย โดยแท้แล้ว ไม่เห็นว่าพระมหากษัตริย์จะเป็นส่วนหนึ่งของพระผู้เป็นเจ้าได้อย่างไร เพราะความนิยมที่จะให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมิกราชยังดำรงอยู่ พระมหากษัตริย์พระองค์ใดไม่ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ทำความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน เจ้านายที่ใกล้ชิด หรือขุนนางที่มีอำนาจก็อ้างความชอบธรรมถือโอกาสชิงราชบัลลังก์ สถาปนาตนเองเป็นพระมหากษัตริย์แทน ทำให้พระมหากษัตริย์ต้องทรงระมัดระวังพระองค์ ทรงประพฤติแต่การที่ชอบที่ควรอยู่ตลอดมา

สมดังที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงไว้ในพระบรมราชาธิบาย แก่ไขการปกครองแผ่นดินความตอนหนึ่งว่า “อึ่งพระบรมเดชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินกรุง-สยามนี้ ไม่ได้มีปรากฏในกฎหมายอันหนึ่งอันใดด้วยเหตุถือว่าเป็นที่ล้นที่พ้น ไม่มีข้อใดสิ่งอันใดจะเป็นผู้บังคับขัดขวางได้ แต่เมื่อว่าตามความที่เป็นจริงแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะทรงประพฤติการอันใด ก็ต้องเป็นไปตามทางที่สมควรแลที่เป็นยุติธรรม”

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เนื่องในโอกาสวันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และวันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์ วันที่ ๖ เมษายน จะเวียนมาบรรจบครบรอบอีกวาระหนึ่ง ผู้เรียบเรียงจึงขอเสนอบทความเรื่องการสถาปนามหาจักรีบรมราชวงศ์และการสืบราชสมบัติ แทนพานพุ่มพวงมาลา น้อมเกล้า น้อมกระหม่อมถวายเป็นเครื่องราชสักการะ ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อชาติไทยเป็นอเนกนานัปการ

การสถาปนามหาจักรีบรมราชวงศ์

ในเรื่องการสถาปนามหาจักรีบรมราชวงศ์ เรามีข้อควรศึกษาอยู่ ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ ด้วยเหตุใดจึงกำหนดวันที่ ๖ เมษายนเป็นวันจักรีประเด็นหนึ่ง และใครเป็นผู้กำหนดนามพระราชวงศ์ และมีความหมายเพียงใดอีกประเด็นหนึ่ง

ในประเด็นแรกเรื่องกำหนดวันที่ ๖ เมษายนเป็นวันจักรี เรามีหลักฐานที่แน่นอนจากหมายกำหนดการพระราชพิธีเชิญพระบรมรูปจากพระที่นั่งวิมลเมฆปราสาท ไปประดิษฐานยังปราสาทพระเทพบิดร เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ซึ่งตีพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๕ พ.ศ. ๒๔๖๑ ความตอนหนึ่งว่า “แลทรงพระราชอนุสรณ์คำนึงถึงโบราณกาล ซึ่งได้ประดิษฐานมหาจักรีบรมราชวงศ์ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นกษัตริย์ ได้มีพระเดชพระคุณแก่สยามรัฐประเทศ เมื่อเป็นโอกาสอันใดอันหนึ่งก็ต้องแสดงเชิดชูพระเกียรติคุณเครื่องระลึกแห่งพระองค์ ในครั้งนี้จึงโปรดเกล้าให้ตั้งการพระราชพิธีในวันซึ่งเป็นดิถีคล้ายวันซึ่งสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จกรีธาทัพกลับถึงพระนคร ใ้ได้รับอัญเชิญเสด็จครอบครองสยามราชอาณาจักร เป็นประณมสารที่พระองค์ ดำรงสยามรัฐราชอาณาจักร นับว่าเป็นวันมหามงคลของมหาจักรีบรมราชวงศ์และสยามประเทศ การถือเอาวันที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงยึดพระราชอำนาจทางการเมืองได้อย่างเด็ดขาดเป็นสันสถาปนาพระราชวงศ์ นับว่ามีเหตุผลถูกต้องกว่าวันบรมราชาภิเษกเป็นทางราชการ ซึ่งเป็นเรื่องของพิธีแสดงการยอมรับนับถือประมุขของสังคมว่าเป็นประมุขที่ถูกต้องสมบูรณ์

ส่วนประเด็นที่สองคือ ใครเป็นผู้คิดพระนามมหาจักรีบรมราชวงศ์ เท่าที่ผู้เขียนเคยค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยยังไม่เคยปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ใดในพระราชวงศ์นี้ ทรงขนานพระนามพระราชวงศ์อย่างเป็นทางการเป็นพระองค์แรก แต่เป็นเรื่องแน่ที่สุดว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่หนึ่ง ที่สอง และที่สาม ยังไม่ทรงคิดพระนามพระราชวงศ์แน่

แม้พระนามหรือพระปรมาภิไธยของพระองค์เอง สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะผู้ใหญ่ประชุมพร้อมกันคิดขนานถวายจารึกลงในพระสุพรรณบัฏ ก็เป็นพระปรมาภิไธยทั่ว ๆ ไป “ตามโบราณจารีตสืบมา” รั้ว ๆ ลาง ๆ แต่เฉพาะเจาะจง ดังขอยกตัวอย่างพระปรมาภิไธยรัชกาลที่หนึ่ง ซึ่งปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มีดังนี้

“พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทร์ธรณินทราธิราช รัตนากาศภาสกรวงศ์ องค์ปรมาธิเบศรตรีภูวเนตรวรนารถนายก ดิลก-รัตนราชาติอาชาวศรัย สมุทัยดโรมนต์ สกลจักรวาฬิเบนท์สรุยิยทราธิบดินทร์ หริหรินทรธาดาธิบตี ศรีสุวิบูลยคุณเอนิษฐ์ฤทธิราเมศวรมหันธ์ บรมธรรมิกราชาธิราชเดโชไชย พรหมเทพาคิตเทพนถบดินทร์ ภูมินทรปรมาธิเบศร โลกเชฏฐวิสุทธิ รัตนมงกุฎประเทศคตามหาพุทธางกูรบรมบพิตร-พระเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมพระราชนิเวศน์มหาสถาน”

ครั้งถึงรัชกาลที่สองปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า “สมเด็จพระมหากษัตริย์เสวยราชสมบัติใหม่ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าศรีอยุธยา อย่างพระนามในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จสวรรคตแล้วไม่ยกเยื้องอะไร พระนามพิเศษนั้นแจ้งอยู่ในพระสุพรรณบัฏนั้นแล้ว”

พอถึงรัชกาลที่สามพระราชพงศาวดารไม่เอ่ยถึงเรื่องพระนามเลยอาจเป็นเพราะพระนามนั้น “ไม่ยกเยื้องอะไร” เช่นเคยได้ก็ได้ แต่ในรัชกาลนี้เองก็เกิดความจำเป็นที่จะต้องถวายพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ล่วงไปแล้วทั้งสองพระองค์ เพราะประชาชนหรือแม่ในบัตรหมายราชการเองก็เรียกรัชกาลที่หนึ่งว่า แผ่นดินต้น รัชกาลที่สองว่า แผ่นดินกลาง เมื่อถึงรัชกาลปัจจุบันก็จะกลายเป็นแผ่นดินปลายอันเป็นอันปลงคงไป ดังนั้นจึงได้ทรงหาอุบายแก้ไขด้วยการหล่อพระพุทธรูปยืนสูงหกศอกสององค์ หุ้มด้วยทองคำเนื้อแปดหนักถึงองค์ละ ๖๓ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ทรงเครื่องต้นอย่างบรมกษัตริย์ ลงยาราชาวดีประดับด้วยเนาวรัตน์มีราคาเป็นอันมาก แล้วอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พอถึงวันเสาร์ที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๑ มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงในพระพุทธรูป จารึกพระนามองค์ข้างเหนือว่าพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก องค์ข้างใต้จารึกพระนามว่า พระพุทธรูปเลิศล้ำนภลัย และมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้หนังสือราชการอ้างนามแผ่นดินว่า แผ่นดินพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก และแผ่นดินพระพุทธรูปเลิศล้ำสุลาลัย ตั้งแต่นั้นมา แต่ควรสังเกตว่าในรัชกาลที่สามก็ยังไม่มีการเฉพาะแต่ประการใด

ครั้นถึงรัชกาลที่สี่ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามยุคใหม่พระองค์แรก พระองค์ได้ทรงนำเอาทัศนคติใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในราชการแม้กระทั่งในพระสุพรรณบัฏ ประการแรกคือพระองค์ไม่ทรงยอมทิ้งรพนามเดิม “เจ้าฟ้ามงกุฎ” ดังนั้นในพระสุพรรณบัฏจึงเริ่มต้นด้วย “พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ” และนำสังเกตว่ามีประโยคว่า “จักรีบรมนาถ” และ “มหาชนนิกรสโมสรสมมติ” แทรกอยู่ในพระสุพรรณบัฏและลงท้ายด้วย “พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปีแรกของรัชกาลนี้เองได้ทรงเปลี่ยนพระนามพระพุทธรูปปฏิมากรห้ามสมุทร “พระพุทธรูปเลิศล้ำสุลาลัย” เป็น “พระพุทธรูปเลิศล้ำนภลัย”

ต่อมาในปีเดียวกันนั้นคือ เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๔ ทรงประกอบพระราชพิธีถวายพระนามพระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคตแล้วเช่นเดียวกับพระนามพระพุทธรูปดังกล่าวและพระนามรัชกาลที่สามว่า “พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” ดังมีเหตุผลโดยละเอียดในประชุมประกาศรัชกาลที่สี่ พ.ศ. ๒๓๘๕ นั้นแล้ว และเป็นที่น่าสนใจว่าพระนามรัชกาลที่หนึ่งนั้นมีประโยคว่า “มหาจักรีบรมนาถ” เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นิยมนำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

รวมอยู่ด้วย จึงพึงสันนิษฐานได้ว่า คำว่า “มหาจักรีบรมราชวงศ์” คงเป็นพระราชดำริในพระบาท-
สมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นแน่ และคงเป็นพระราชดำริจากระเบียบแบบแผนของเดิม ดังที่
ปรากฏในเหรียญกษาปณ์สมัยรัชกาลที่หนึ่ง ซึ่งมีข้อความจากพระราชพงศาวดารรัชกาลที่หนึ่งว่า
เงินตราในรัชกาลที่หนึ่งเป็นเงินพดด้วงเช่นของเดิม แต่แรกใช้ตรารูปจักรดวงหนึ่งรูปกรี (ตรีศูล)
ดวงหนึ่ง ต่อมาเมื่อบรมราชาภิเษกครั้งหลัง พ.ศ. ๒๓๒๘ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนรูปตรากรีเป็นรูป
บัวผันหรือบัวอุณาโลม และตราจักรนี้ได้คงอยู่ในเงินพดด้วงตลอดมาจนถึงรัชกาลที่สี่ ซึ่งในรัชกาลนี้
ได้เริ่มทำเหรียญกษาปณ์เป็นรูปแบบแบบสากลก็ยังมีตราจักรอยู่ด้วย

ส่วนตราจักรซึ่งเป็นรูปจักรกับตรีศูลรวมกันนั้น เท่าที่ผู้เขียนนี้ได้ออกได้ปรากฏเป็นหลัก
ฐานครั้งแรกในตราเครื่องหมายแผ่นดิน (ตราอาร์ม) ซึ่งมาใช้เป็นหน้าหมวกตำรวจในปัจจุบัน มี
หลักฐานจากหนังสือเรื่อง กษาปณ์ไทย ของนายเฉลิม ยงบุญเกิด ว่าเป็นผีพระหัตถ์หม่อมเจ้า
ประวิษฐุมสาย ในกรมขุนราชสีหวิกรมทรงผูกขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ และตราจักรนี้ได้ปรากฏที่ใช้
แสดงพระเกียรติยศแห่งมหาจักรีบรมราชวงศ์โดยตรงคือ เครื่องขัตติราชอิสริยาภรณ์ อันมีเกียรติ
คุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างขึ้นเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๒๕ เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพะพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลกมหาราช ปฐมบรมกษัตริย์ของพระราชวงศ์ เนื่องในโอกาสครบรอบร้อยปีที่หนึ่งของการสถาปนา
กรุงเทพมหานครเป็นราชธานี

ส่วนความหมายของคำว่า มหาจักรีบรมราชวงศ์ ก็เช่นเดียวกันที่ยังไม่มีเอกสารทางราช
การฉบับใดอธิบายถึงความหมายที่แท้จริงไว้ประการใด นอกจากเป็นที่เข้าใจกันว่า เนื่องจาก
พระบาทสมเด็จพะพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเคยดำรงบรรดาศักดิ์ “เจ้าพระยาจักรี” อยู่ถึง ๑๐ ปี
และพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ได้ทรงแถลงไว้ในหนังสือเจ้าชีวิตว่า “และเชื่อกันว่า พระราชบิดาก็เคย
เป็นเจ้าพระยาจักรีที่เมืองพิษณุโลก จึงเป็นอันตกลงเรียกพระราชวงศ์ใหม่ว่า พระบรมราชวงศ์จักรี”
แต่ผู้เขียนเชื่อว่าน่าจะมีเหตุผลอะไรที่ลึกซึ้งกว่านี้ ซึ่งจะได้ค้นคว้านำมาเสนอต่อไป

การสืบราชสันตติวงศ์ครั้งแรก

ความดีเด่นของมหาจักรีบรมราชวงศ์ประการหนึ่งคือ ได้มีการสืบราชสันตติวงศ์มาด้วย
ความเรียบร้อยจนถึงปัจจุบันเป็นเวลาถึง ๒๐๙ ปีมาแล้ว การชิงราชบัลลังก์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา
ตอนปลาย เป็นสาเหตุใหญ่ประการหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยล่มจม เพราะการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง
เมืองครั้งนั้นย่อมต้องประหารบุคคลชั้นผู้นำของชาติซึ่งอยู่ฝ่ายตรงกันข้ามเป็นงานใหญ่ จน
ในที่สุดถึงกับต้องแต่งตั้งคนต่างด้าวเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายสิบท่าน

แต่ในมหาจักรีบรมราชวงศ์สมเด็จพะพุทธเจ้าหลวงได้ทรงพระราชหัตถเลขาไว้ในที่
แห่งหนึ่งซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดต่อไปว่า “ต้นพระบรมราชวงศ์ของเราย่อมรักแผ่นดินมากกว่าลูก
หลานในส่วนตัว”^๑ ดังนั้นเป็นการสมควรที่เราจะมาเล่าสู่กันฟัง^๒ ถึงเรื่องการผลัดแผ่นดินในแต่ละ
รัชกาลว่าสถานการณ์บ้านเมืองในยุคสมัยนั้น ๆ เป็นอย่างไรถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงปราบดาภิเษกตั้งพระราชวงศ์เมื่อพระชนมพรรษาได้ ๔๗ พรรษา ในรัชกาลพระองค์ต้องทรงตรากตรำงานศึกเป็นอย่างยิ่ง จนพระราชอาณาจักรแผ่กว้างที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติไทย นอกจากนี้ยังต้องทรงฟื้นฟูวัฒนธรรมของชาติทุกสาขาหลังจากที่ได้ล่มจมไปพร้อมกับกรุงศรีอยุธยา พระองค์ได้เสวยราชย์อยู่ถึง ๒๘ ปี สวรรคตเมื่อพระชนมพรรษา ๗๔ พรรษา ใน พ.ศ. ๒๓๕๒ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร บรมพระราชวังบวรสถานมงคลขึ้นครองราชสมบัติตามความหมายของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการทั้งหลายอยู่แล้ว

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ ขึ้นเป็นบรมพระราชวังบวรสถานมงคล ปราบกฏว่าทั้งสองพระองค์ทรงสนิทเสน่หากันอย่างยิ่ง กรมพระราชวังบวรฯ ได้เสด็จมาว่าราชการแผ่นดินช่วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นประจำแทนที่จะทรงรับงานโดยเฉพาะของพระองค์ไปทรงปฏิบัติ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าสมเด็จพระอนุชาธิราชได้ด่วนชิงสวรรคตไปเสียก่อนเมื่อพระชนมายุ ๓๗ พรรษาเท่านั้นเอง

ตั้งแต่นั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มิได้ทรงแต่งตั้งพระราชวงศ์พระองค์ใดเป็นกรมพระราชวังบวรฯ จนสิ้นรัชกาลซึ่งเป็นเวลาถึง ๘ ปี เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรกระทั่งหนักมีพระอาการเข็งซ็ิม ตรีสอะไรไม่ได้ เพียง ๘ วัน ถึงวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ก็เสด็จสวรรคต พระชนมพรรษาได้ ๕๖ ปี กับ ๕ เดือน ครองราชสมบัติมา ๑๖ พรรษา ราชบัลลังก์จึงเกิดว่างไม่มีรัชทายาทที่แน่นอน พระราชวงศ์และเสนาบดีจึงได้เชิญพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์พระราชโอรสองค์ใหญ่สำเร็จราชการแผ่นดินไปก่อน

การขึ้นครองราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

การที่พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศเสด็จสวรรคตโดยมิได้มีพระราชดำรัสสั่งมอบราชสมบัติแก่พระราชวงศ์พระองค์ใดย่อมก่อให้เกิดความยุ่งยากมาก พระราชวงศ์กับเสนาบดีทั้งปวงจึงต้องประชุมปรึกษากันตามธรรมเนียมโบราณ ว่าควรเชิญเจ้านายพระองค์ใดขึ้นเสวยราชย์ ในเวลานั้นถ้าว่ากันตามนิตินัย เจ้าฟ้ามงกุฎพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ซึ่งประสูติจากพระอัครมเหสี และเพิ่มทรงผนวชตามราชประเพณีก่อนสมเด็จพระบรมชนกนาถสวรรคตเพียง ๑๕ วัน อยู่ในฐานะสมควรได้รับราชสมบัติ

แต่เวลานั้นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์พระโอรสองค์ใหญ่ แม้ประสูติจากพระสนมก็เจริญพระชนมายุกว่าเจ้าฟ้ามงกุฎถึง ๑๗ พรรษา และได้ทรงบังคับบัญชาราชการต่างพระเนตรพระกรรณ เมื่อตอนปลายรัชกาลที่สอง ผู้คนยำเกรงนับถืออยู่โดยมาก ที่ประชุมเห็นว่า ควรถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ บ้านเมืองจึงจะเรียบร้อยปกติ มีหลักฐานจากหนังสือเรื่องความทรงจำพระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่า ที่ประชุมก็ยังไม่กล้าประกาศถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทันที อีกสาเหตุที่เจ้าฟ้ามงกุฎยังทรงผนวชอยู่ จึงส่งผู้แทนไปทูลถามว่าจะทรงปรารภนาราชสมบัติหรือจะทรงผนวชต่อไป ก็ทรงตอบว่าปรารภนาราชสมบัติต่อไป

ทั้งนี้เพราะทรงทราบข่าวก่อนแล้วนั้น ที่ประชุมคิดจะถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่น เจษฎาบดินทร์ ถ้าทรงปรารถนาในราชสมบัติในขณะนั้น พระราชวงศ์คงแตกสามัคคีกัน อาจจะเลย เกิดเหตุร้ายในบ้านเมือง จึงตรัสปรึกษาเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณุก์ซึ่งเป็นพระเจ้าน้ำพระองค์น้อย ก็ ทูลแนะนำว่าควรคิดเอาราชสมบัติตามสิทธิเจ้าฟ้ามงกุฎไม่ทรงเห็นชอบด้วยไปทูลปรึกษากรมหมื่น นุชิตชิโนรสพระปิตุลาซึ่งทรงผนวชอยู่ กับทั้งกรมหมื่นเดโชดิสรพระเชษฐาซึ่งทรงนับถือมาก ทั้ง สองพระองค์นั้นตรัสว่าไม่ใช่เวลาควรจะปรารถนาอย่าหวังราชสมบัติดีกว่า จึงทรงตอบผู้แทนที่ ประชุมพระราชวงศ์และเสนาบดีได้ทันทีเป็นอันสิ้นความลำบากในการถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่น เจษฎาบดินทร์

สถานการณ์ทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะใน เรื่องการสืบราชสันตติวงศ์ นับว่าผันผวนยิ่ง เริ่มต้นด้วยการสถาปนาพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่น ศักดิพลเสพย์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นกรมพระราช วังบวรฯ เพราะเคยทรงบัญชาการทัพศึกร่วมราชการมาด้วยกัน และได้ทรงบัญชาการกำกับ ราชการกรมกลาโหมซึ่งปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งหลาย ถ้ากรมพระราชวังบวรศักดิพลเสพย์ได้ เสวยราชสมบัติ สายการสืบราชสันตติวงศ์ก็จะย้อนกลับยุ่งเหยิงมาก แต่กรมพระราชวังบวรพระองค์ นี้ ซึ่งทรงเป็นกำลังสำคัญในการปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ไม่ช้าก็ประชวรพระโรคมาน้ำ และสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ พระชนมายุ ๔๘ พรรษา ดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรได้เพียง ๘ ปี

การเสด็จสวรรคตของกรมพระราชวังบวรฯ ทำให้เจ้านายหลายพระองค์คาดหวังว่าจะ ได้รับพระราชทานสถาปนาให้ดำรงตำแหน่งนี้แทน ถึงกับบริษัทบริวารเตรียมหาเครื่องยศและผ้า สมปักเอิกเกริกทั่วไปทั้งพระนคร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบก็ปรึกษาด้วยท่านเสนาบดี ผู้ใหญ่ พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่สี่เป็นสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัย ญาติกราบทูลว่าถ้าไม่ทรงตั้งกรมพระราชวังบวรฯ แล้ว ขอให้ยกเจ้าต่างกรมผู้ใหญ่เลื่อนขึ้นเป็นกรม หลวงกรมขุนขึ้น ข้าไทจะได้เห็นว่า เจ้านายของตัวได้เลื่อนที่มียศเพียงนั้น ก็จะหายตื่น ทะเยอทะยานเกินเหตุ ทรงพระราชดำริเห็นด้วยจึงเลื่อนยศเจ้านายสำคัญ ๆ ๗ พระองค์ โดยมีได้ สถาปนาพระองค์ใดเป็นรัชทายาท ตำแหน่งกรมพระราชวังบวรฯ จึงเป็นอันว่างอยู่ถึงสิ้นรัชกาลรวม ๒๐ ปี

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์

ครั้นถึงปลาย พ.ศ. ๒๓๙๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรบรรทม ไม่หลับ คลื่นเหียนเสวยพระกระยาหารไม่ได้ เมื่อพระโรคมากขึ้นพระบังคนเบาก็ขุ่นข้นเป็นตะกอน วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๓๙๓ พระราชทานกระแสพระราชดำริถึงผู้สืบราชสมบัติมายังเสนาบดีมีความ ว่า ถ้าจะพระราชทานราชสมบัติแก่พระองค์ใดพระองค์หนึ่งตามพระทัย อาจเป็นที่ไม่พอใจของ บุคคลอื่น ทำให้แตกความสามัคคีกัน ดังนั้นจึงทรงยอมให้เสนาบดีและข้าราชการปรึกษาหารือกัน

เลือกพระราชวงศ์ที่เห็นว่ามีความสามารถพอที่จะปกป้องรักษาบ้านเมืองและพระพุทธศาสนาได้ ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินแทนพระองค์สืบไป

ต่อมาวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ก็ทรงเรียกพระยาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งต่อมาได้เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ บุตรเจ้าพระยาพระคลัง หัวหน้าเสนาบดีขณะนั้นเข้าเฝ้า ในพระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์รำพันไว้เป็นข้อความน่าประทับใจยิ่ง คือ

“ครั้น ณ วันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมง รับสั่งให้หาท่านพระยาศรีสุริยวงศ์จางวางมหาดเล็กเข้าไปเฝ้าในที่ที่มีพระราชโองการถามว่า พระยาพิพัฒน์ได้เอาจดหมายที่ทรงอนุญาตนั้นออกไปปรึกษาหารือเสนาบดีแล้วหรือ เขาว่ากระไรบ้าง ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ กราบทูลว่า ได้ทราบเกล้าทราบกระหม่อม ทุกคนพากันเศร้าโศก และเห็นว่าโปรดตั้งนี้เป็นพระเดชพระคุณที่สุดแล้ว ปรึกษากันว่าพระโรคนี้ยังไม่ถึงคัตรอน แพทย์หมอยังพอฉลองพระเดชพระคุณได้อยู่ ซึ่งจะยกพระวงศานุวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งขึ้นก็ยังไม่สมควร จะช่วยฉลองพระเดชพระคุณว่าราชการแผ่นดินมิให้มีเหตุการณ์ภัยอันตรายเกิดขึ้นได้ จึงรับสั่งให้ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ ขยับเข้าไปให้ชิดพระองค์ ลูบคูลพระองค์รวมทั้งพระสรีรกาย แล้วดำรัสว่าร่างกายทรุดโทรมถึงเพียงนี้แล้ว หมอเขาว่า จะยังหายอยู่ไม่เห็นช่วยเลยการแผ่นดินไปข้างหน้าไม่เห็นผู้ใดที่จะรักษาแผ่นดินได้ กรมขุนเดชะเล่า ท่านก็เป็นคนพระกรรณเบา ใครจะพูดอะไรท่านก็เชื่อง่าย ๆ จะเป็นใหญ่โตไปไม่ได้ กรมขุนพิพิธเล่าก็ไม่จักการงาน ปัญญาก็ไม่สอดส่องไปได้ คิดแต่จะเล่นอย่างเดียว ที่สติปัญญาพอจะรักษาแผ่นดินได้อยู่ก็เห็นแต่ท่านฟ้าใหญ่ ท่านฟ้าน้อย ๒ พระองค์ ทรงรังเกียจอยู่ว่าท่านฟ้าใหญ่ถืออย่างมอญ ถ้าเป็นเจ้าแผ่นดินขึ้นก็จะให้พระสงฆ์ห่มผ้าอย่างมอญเสียหมดทั้งแผ่นดินดอกกระมัง ท่านฟ้าน้อยเล่าก็มีสติปัญญาวิชาความรู้และการทหารต่าง ๆ อยู่ แต่ไม่พอใจทำราชการ รักแต่การเล่นสนุกเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงมิได้ทรงอนุญาต กลัวเจ้านายข้าราชการเขาจะไม่ชอบใจ จึงโปรดอนุญาตให้ตามใจคนทั้งปวงสุดแท้แต่เห็นพร้อมเพียงกัน การต่อไปภายหน้าเห็นแต่เองที่จะรับราชการเป็นอธิบดีผู้ใหญ่ต่อไป การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ตืออย่าให้เสียที่แก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปที่เดียว ทุกวันนี้คิดสละห่วงใหญ่ให้หมด อาลัยอยู่แต่วัด สร้างไว้ใหญ่โตหลายวัดที่ยังคงอยู่ก็มี ถ้าชำระทรุดโทรมไปจะไม่มีผู้ช่วยทะนุบำรุงเงินในพระคลังที่เหลือจับจ่ายใช้ราชการแผ่นดินมีอยู่ ๔ หมื่นซึ่งขอสัก ๑ หมื่นเถิด ถ้าผู้ใดเป็นเจ้าแผ่นดินแล้วให้ช่วยบอกแก่เขาขอเงินรายนี้ให้ช่วยทะนุบำรุงวัดที่ชำระ และการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นเสียให้แล้วด้วย ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์รับพระบรมราชโองการแล้วก็ร้องให้ถอยออกมาจากที่เฝ้า...”

เมื่อมีกระแสพระราชดำริพระราชทานอำนาจให้พระราชวงศ์และเสนาบดีเลือกผู้ครองราชสมบัติต่อไปได้เองเจ้าพระยาพระคลังจึงรวบรัดให้จมีนราชามาตย์พลชั้น ๓ ผู้ซึ่งต่อมาได้เป็นเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ บุตรชายของท่านอีกคนหนึ่ง ไปเฝ้าเจ้าฟ้ามงกุฎที่วัดบวรนิเวศ กราบทูลว่าจะเชิญเสด็จครองราชสมบัติจะโปรดรับหรือมิโปรดขอให้ทราบด้วย จึงมีรับสั่งเมื่อท่านผู้หลักผู้ใหญ่พร้อมใจกันอัญเชิญแล้วก็จะต้องรับ จากนั้นจึงมีการจกของล่อมวงให้การพิทักษ์เจ้าฟ้ามงกุฎอย่างเปิดเผย ต่อมาอีก ๗ วันถึงวันที่ ๒ เมษายน ๒๓๙๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จไม่ว่ากรรมใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สวรรคตอยู่ในราชสมบัติถึง ๒๗ พรรษา พระชนมพรรษา ๖๓ ปี ๑๑ วัน เจ้าฟ้ามงกุฎจึงได้รับราชสมบัติด้วยความเรียบร้อยทุกประการ

เช่นเดียวกับรัชกาลก่อน ๆ ที่สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรฯ เสด็จสวรรคตก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ และ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์เพิ่งโสกันต์ยังไม่เจริญพระชนมายุพอที่จะสถาปนาเป็นวังหน้า จึงไม่มีการประกาศระบอบผู้สืบสันตติวงศ์เป็นทางราชการอยู่ถึง ๓ ปี พอ พ.ศ. ๒๔๑๑ เสด็จไปทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่ตำบลหัวากอ แขวงเมืองประจวบคีรีขันธ์ วันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๔๐๐ เริ่มทรงประจวบใช้ป่า วันที่ ๓ กันยายน ๒๔๑๑ ก็พระราชทานกระแสดพระราชนัดดาถึงผู้สืบราชสมบัติมอบอำนาจให้พระบรมวงศานุวงศ์และคณะเสนาบดี พร้อมกันเลือกพระราชวงศ์พระองค์ใดที่มีปรีชาควรรักษาแผ่นดินได้ขึ้นรับราชสมบัติ

ดังนั้นวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๑๑ ซึ่งเป็นเพ็ญเดือนสิบเอ็ด โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีผู้ใหญ่รวม ๖ ท่าน เข้าไปเฝ้าในที่ประจวบแล้วรับสั่งว่า วันที่เป็นวันพระจันทร์เต็มดวงนักปราชญ์ทั้งหลายก็ถึงความดับเป็นอันมาก ในวันเพ็ญดังนี้ ควรพระชนมายุจะหมดระดับในวันนี้เป็นแน่แล้ว ซึ่งเคยขัดเคืองว่ากล่าวแก่ท่านทั้งหลายทั้งปวงมาแต่ก่อนนั้นขอโทษกรรมกันเสียเถิดอย่าให้เป็นเวรกันต่อไป ขอฝากแต่พระเจ้าลูกยาเธอและเจ้าลูกเธอด้วย ถ้าจะมีความผิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นข้อใหญ่ ขอแต่ชีวิตไว้ให้เป็นแต่โทษเนรเทศ

และในคืนนั้นเวลา ๒๑.๐๐ น. ก็ทรงเจริญพระกรรมฐานสมาธิภาวนาหนึ่งไปจนสวรรคตทรงอยู่ในราชสมบัติได้ ๑๘ พรรษา สิริพระชนม์ได้ ๖๕ พระพรรษาบริบูรณ์ ที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีและคณะสงฆ์ได้พร้อมใจกันโดยเอกฉันท์ อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพิณิตประชานารถ ขึ้นครองราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ห้าสืบไป

การสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช

พระราชประเพณีในการสืบราชสันตติวงศ์ ได้วิวัฒนาการมาถึงจุดสำคัญจุดหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การยกเลิกพระราชนัดดาตั้งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือพระมหาอุปราช แล้วสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมงกุฎราชกุมาร แทน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔

ทั้งนี้เพราะเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์คณะสงฆ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ได้มีมติเป็นเอกฉันท์ให้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพิณิตประชานารถ ขึ้นดำรงสิริราชสมบัติสืบต่อสมเด็จพระบรมชนกนาถ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ แต่ยังคงดำรงบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ได้เสนอขอให้สถาปนาพระองค์เจ้ายอดยิ่งยศกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ พระโอรสพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นพระมหาอุปราช

เพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

คราวนี้เสียงของที่ประชุมได้แตกต่างกันออกไป เพราะกรมหมื่นบวรวิไชยชาญมิได้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน และประเด็นที่สำคัญคือ ตามราชประเพณี การสถาปนาพระมหาอุปราชนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระราชอำนาจสถาปนาด้วยพระองค์เองมาทุกรัชกาล มิใช่ธุระของที่ประชุม แต่ที่ประชุมก็มีอาจขัดขวางอำนาจของสมเด็จพระเจ้าพระยาได้ จึงจำเป็นต้องอนุมัติตามเสนอปรากฏว่าความสัมพันธ์ระหว่างวังหลวงกับวังหน้าในรัชกาลนี้เป็นไปอย่างไม่ราบรื่น จนเกือบเป็นชนวนให้ประเทศมหาอำนาจเข้ามาแทรกแซงอธิปไตยของปกติ

ดังนั้นเมื่อกรมหมื่นบวรวิไชยชาญทิวงคต ใน พ.ศ. ๒๔๒๘ จึงมีประกาศเรื่องบรมพระราชวังบวรสถานมงคลวังคต ความตอนหนึ่งว่าการบ้านการเมืองซึ่งจะเป็นการเรียบร้อย เป็นคุณแก่แผ่นดินอย่างไร ก็เป็นที่ขัดข้องไปหาสะดวกไม่ เป็นตำแหน่งลอยอยู่ ได้เป็นคุณต่อแผ่นดินอย่างหนึ่งอย่างใด เป็นแต่ต้องใช้เงินแผ่นดินก็ต้องใช้รักษาตำแหน่งยศพระมหาอุปราชอยู่เปล่า ๆ โดยมาก จึงได้เห็นชอบพร้อมกันว่าควรจะยกตำแหน่งที่พระมหาอุปราชนี้ไว้ ไม่ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ขึ้นนั้นชอบแล้ว” ในปีต่อมาคือ พ.ศ. ๒๔๒๙ ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวิศิษฐนิศ ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช

ในประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธย ได้ชี้แจงเหตุผลให้ทราบว่า เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงประดิษฐานพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว ทรงตรากฎหมายสำคัญฉบับหนึ่งชื่อ กฎมณเฑียรบาล จัดลำดับยศพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการทั่วไป โดยยกพระบรมราชโอรสอันเกิดด้วยพระอัศรมเหษีเป็นสมเด็จพระหน่อพุทธเจ้ามีพระเกียรติยศยิ่งกว่าพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง ต่อมาถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงตราพระราชกำหนดศักดิ์นาพลเรือน จึงได้มีตำแหน่งพระมหาอุปราชขึ้น โดยทรงประดิษฐานพระราชโอรสไว้ในที่พระมหาอุปราชแต่ในรัชกาลต่อมาก็หาได้ตั้งทุกแผ่นดินไม่ วางเว้นอยู่หลายสิบปีก็มี จึงทรงเห็นควรให้ยกเลิกเสีย แล้วตั้งตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร แทน ก็จะเป็นการตรงกับกฎมณเฑียรบาลเดิม และตรงกับประเพณีของอารยประเทศในปัจจุบันด้วย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ ทรงดำรงตำแหน่งราชบัลลังก์อยู่ ๔๒ ปี รัชกาลยังยืนยันยิ่งกว่าบรรดาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามอันปรากฏในพระราชพงศาวดารแต่ก่อนมาทุกพระองค์ ทรงยังความเจริญวัฒนาสู่ราชอาณาจักรอาณาเขตอาณาจักรได้รับความร่วมมือเป็นสุขเพราะพระบารมี เสด็จสวรรคตเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ ปีมะเส็ง พุทธศักราช ๒๔๕๓ พระชนมพรรษาได้ ๕๘ พรรษา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเจริญพระชนมายุ ๓๐ พรรษา และทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชมาถึง ๑๕ ปีแล้ว ได้ทรงสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถ บริหารราชการบ้านเมืองในตอนปลายรัชกาลมาหลายปี จึงได้รับอัญเชิญขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยความเรียบร้อย สว่างไสว

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสดยราชสมบัติมาเป็นเวลา ๑๕ ปี เศษก็เสด็จสวรรคตในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ หลังจากที่ทรงพระประชวรหนักเพียงไม่กี่วัน พระบรมวงศ์และเสนาบดีได้ประชุมกันก่อนที่จะถึงเวลารุ่งอรุณของวันนั้น เพื่อปรึกษาหารือปัญหาการสืบราชสมบัติและการพระราชพิธีพระบรมศพ ที่ประชุมได้เปิดพระราชหัตถเลขาณัติกรรม ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศปรากฏความทรงแสดงพระราชประสงค์ว่า หากพระนางเจ้าสุวัทนาซึ่งทรงพระครรภ์อยู่ประสูติพระราชโอรส ก็ให้พระราชโอรสได้สืบราชสมบัติต่อไป แต่ถ้าไม่มีพระราชโอรสก็ใครให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ทรงรับเป็นรัชทายาทสืบสันตติวงศ์ตามพระราชประเพณี

แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นั้นเองไม่เต็มพระราชหฤทัยจะรับราชสมบัติ ทรงอ้างว่าพระองค์ไม่เคยแก่ราชการเพียงพอ เจ้านายที่มีอาวุโสพอจะรับราชสมบัติก็น่าจะยังมี แต่ที่ประชุมได้ลงความเห็นเป็นเอกฉันท์ไว้วางใจในพระองค์ โดยเฉพาะสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งอยู่ในข่ายสมควรได้รับราชสมบัติด้วยพระองค์หนึ่ง ได้ทรงรับรองแข็งแรงว่าจะถวายความช่วยเหลืออย่างเต็มความสามารถทุกสถาน จึงต้องทรงยินยอมรับอัญเชิญเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เฉลิมพระปรมาภิไธยว่า พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ถึงวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ มีบุคคลคณะหนึ่งเรียกตนเองว่า คณะราษฎรเข้ายึดอำนาจการปกครองแผ่นดินที่กรุงเทพมหานครได้ และอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรม ที่สวนไทรก้างวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ให้เสด็จกลับมาเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ เพื่อเห็นแก่ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองป้องกันการต่อสู้ฆ่าฟันกัน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงยอมรับการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้น แต่แล้วก็มีความคิดเห็นขัดแย้งกัน ระหว่างพระมหากษัตริย์กับรัฐบาลเรื่องหลักการสำคัญ จึงได้ถวายพระราชหัตถเลขาถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ รัฐบาล ความตอนหนึ่งว่า

“บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นว่า ความประสงค์ของข้าพเจ้าที่จะให้ราษฎรมีสอิทธิออกเสียงในนโยบายของประเทศโดยแท้จริงไม่เป็นผลสำเร็จ และเมื่อข้าพเจ้ารู้สึกบัดนี้เป็นอันหมดหนทางที่ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือ หรือให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนได้สิ้นไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอสละราชสมบัติออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์แต่บัดนี้เป็นต้นไป”

และในพระราชหัตถเลขาทรงสละราชสมบัตินั้น มีข้อความตอนหนึ่งระบุว่า “ข้าพเจ้ามีความประสงค์ที่จะบ่งนามผู้หนึ่งผู้ใดให้เป็นผู้รับราชสมบัติราชสันตติวงศ์” เท่ากับเป็นการและพระราชอำนาจที่จะทรงสถาปนาเจ้านายพระองค์ใดขึ้นในรัชกาลทายาทตามมาตรา ๕ ส่งกฎหมาย-เกียรติบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ดังนั้น สภาผู้แทนราษฎรมีการประชุมครั้งที่ ๓๓/๒๔๗๗ เมื่อวันที่ ๖-๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้ลงมติเห็นชอบในการอัญเชิญ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล ขึ้นครองราชย์สืบราชสันตติวงศ์ต่อไป โดยเป็นไปตามที่เจ้าพระยาวรวงศ์พิพัฒน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัง แกลงต่อสภาว่า ผู้ที่จะสืบราชสันตติวงศ์ของพระมหากษัตริย์ตามกฎหมายเถียรบาล ตามที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงสืบสวนแล้ว ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงสงขลานครินทร์ ซึ่งได้สิ้นพระชนม์แล้ว กับมีพระราชโอรสคือพระองค์เจ้าอานันทมหิดลนั้นเป็นผู้สืบราชสันตติวงศ์ของพระมหากษัตริย์ตามกฎหมายเถียรบาล

ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงสละพระราชอำนาจในการตั้งผู้สืบราชสมบัติแทนพระองค์ดังกล่าวแล้วก็ตาม แต่ก่อนที่จะทรงสละราชสมบัติ ได้พระราชทานพระราชบัญญัติถึงพระยาราชวังสัน อัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีสเป็นการส่วนพระองค์ ทรงเสนอพระนามพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เป็นแนวทางที่จะเลือกอัญเชิญขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์โดยทรงสรุปว่า “ในสองท่านที่จะเลือกได้นี้ ฉันพร้อมที่จะสนับสนุนเต็มที่ แล้วแต่รัฐบาลและสภาฯ จะเลือกทางไหน” เกี่ยวกับพระองค์เจ้าอานันทมหิดลนั้น มีพระราชบันทึกที่แสดงให้เห็นความสุขุมรอบคอบดังนี้

“๑ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล ซึ่งอ้างได้ว่าให้เป็นไปตามกฎหมายเถียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ ทางนี้มีผลคืออยู่มาก คือ เป็นทางที่ตรงตาม Legakity แต่เสียที่ยังเป็นเด็ก แม้การเป็นเด็กนั้นเองก็อาจเป็นของดี เพราะถ้ามีการอะไรผิดพลาดก็ไม่กระทบกระเทือนถึงองค์พระมหากษัตริย์ ไม่มีใครขัดท้อไปถึง ซึ่งจะเป็นของดีมาก ข้อสำคัญอยู่ที่การเลือกผู้สำเร็จราชการ ซึ่งฉันเห็นว่าถ้าเจ้าฟ้ากรมพระนครฯ หรือทูลกระหม่อมหญิงวไลย องค์ใดองค์หนึ่งทรงดำรงตำแหน่งนี้แล้ว จะเป็นที่เคารพนับถือแก่คนทั่วไป และไม่น่าจะเป็นศูนย์กลางแห่งการแตกร้างกันระหว่างคณะกรรมการเมืองต่าง ๆ ด้วย”

การสืบราชสมบัติในระบอบประชาธิปไตย

เมื่อประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว ก็ได้ยืนยันถึงการมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศ และทรงดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ ส่วนการสืบราชสมบัติ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับได้บัญญัติไว้ตรงกัน ในการรับรองกฎหมายเถียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗ ให้ใช้บังคับต่อไป ดังรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๖๑ ซึ่งเป็นฉบับที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน บัญญัติว่า

“มาตรา ๒๐ การสืบราชสมบัติให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎหมายเถียรบาล ว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗ และประกอบด้วยความเห็นชอบจากรัฐสภา หากไม่มีพระราชโอรส รัฐสภาอาจให้ความเห็นชอบในการให้พระราชธิดาสืบราชสันตติวงศ์ก็ได้

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

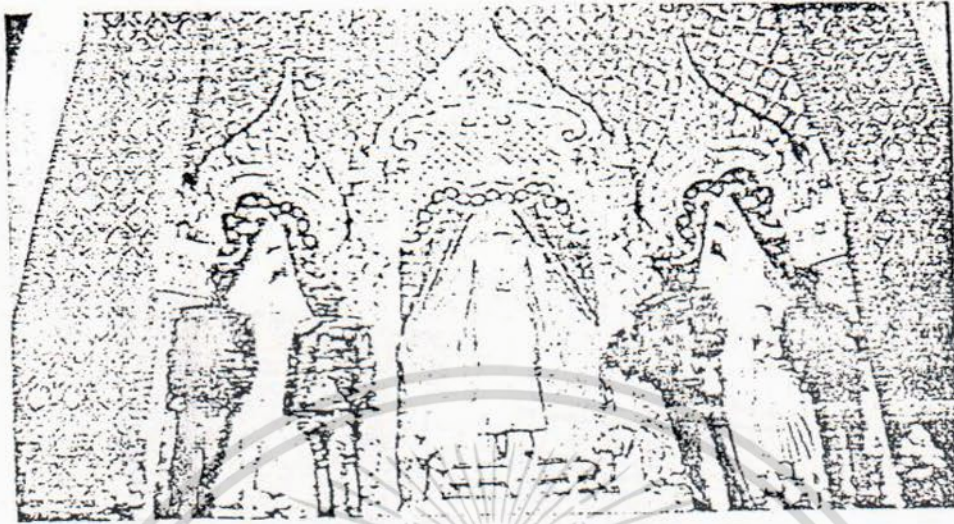
การแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายระเบียบว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗ ให้กระทำได้โดยวิธีการอย่างเดียวกันกับการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ”

“มาตรา ๒๑ ในกรณีราชบัลลังก์หากว่างลง ในขณะองค์สมเด็จพระนามผู้สืบราชสันตติวงศ์ ตามมาตรา ๒๐ ต่อรัฐสภาเพื่อความเห็นชอบเพื่อความเห็นชอบ เมื่อรัฐสภาเห็นชอบแล้ว ให้ประธานรัฐสภาอัญเชิญองค์ผู้สืบราชสันตติวงศ์ขึ้นครองราชย์สืบไป แล้วให้ประธานรัฐสภาประกาศเพื่อให้ประชาชนทราบ ฯลฯ”

โดยนัยแห่งรัฐธรรมนูญดังกล่าว ประกอบกับความจงรักภักดีของปวงชนชาวไทยต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ มหาจักรีบรมราชวงศ์ จึงสถิตสถาพรเป็นมิ่งขวัญของชาติสืบชั่วกาลนาน

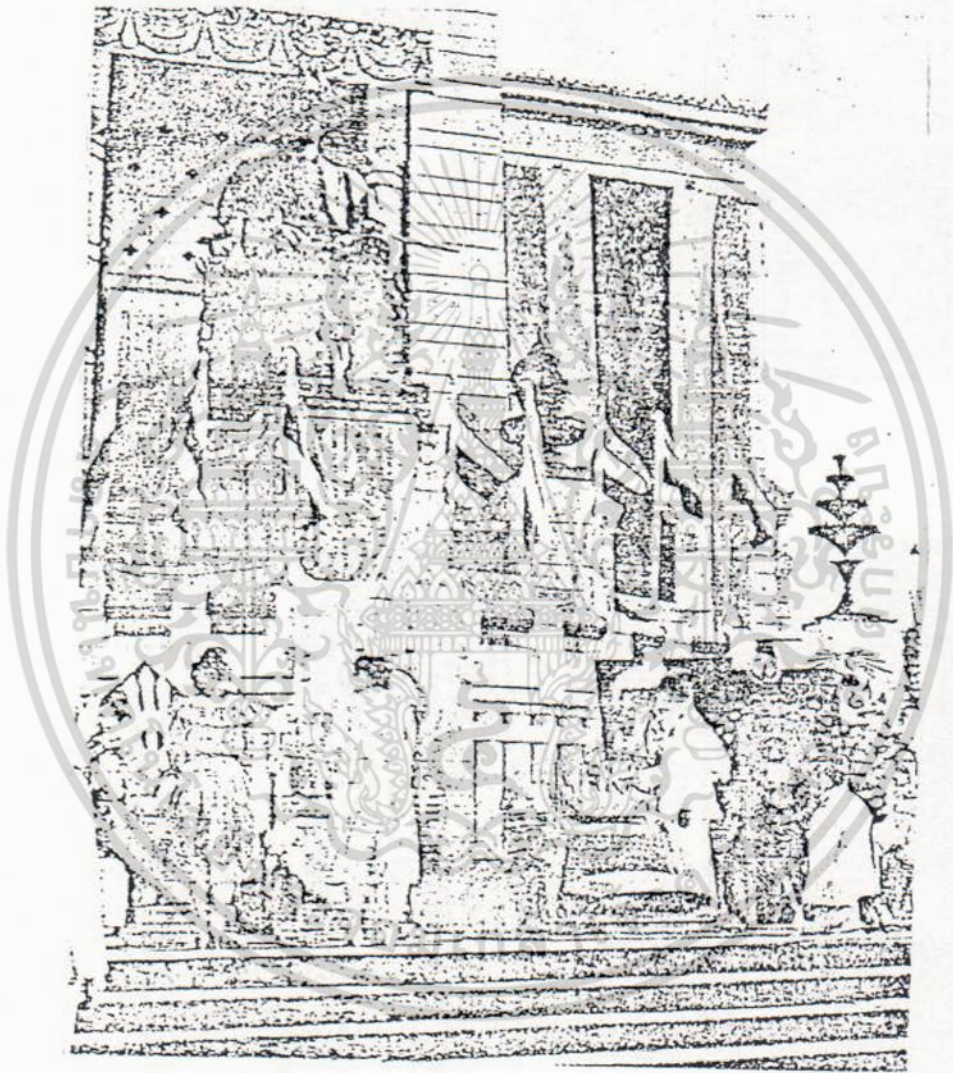
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

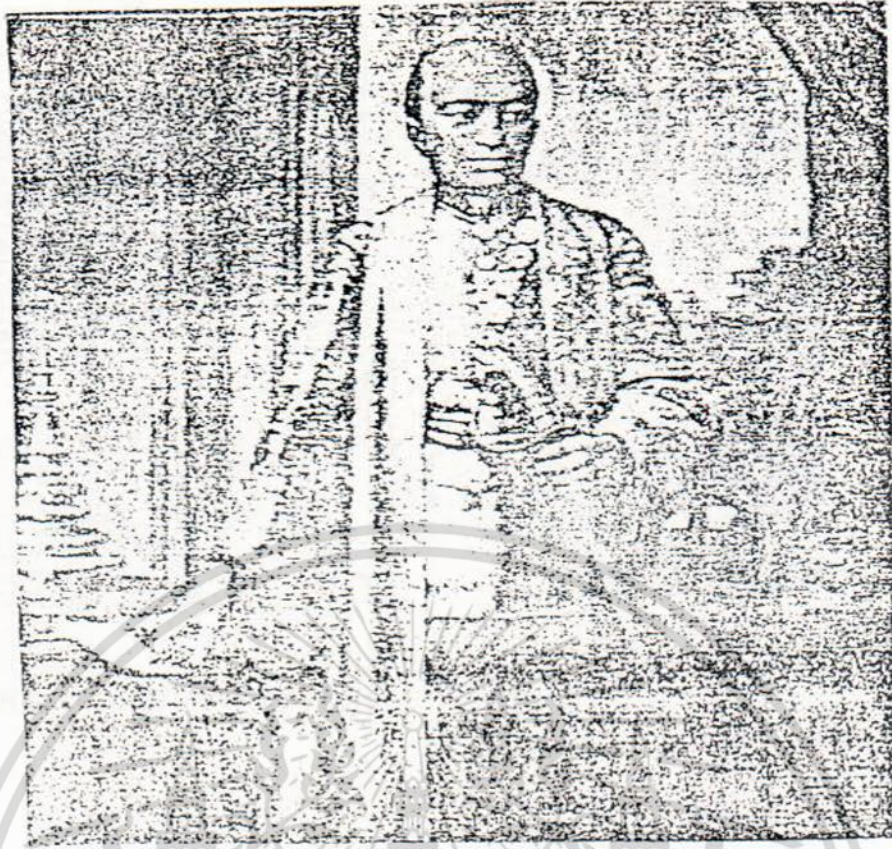
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมบรมกษัตริย์

แห่งมหาจักรีบรมราชวงศ์

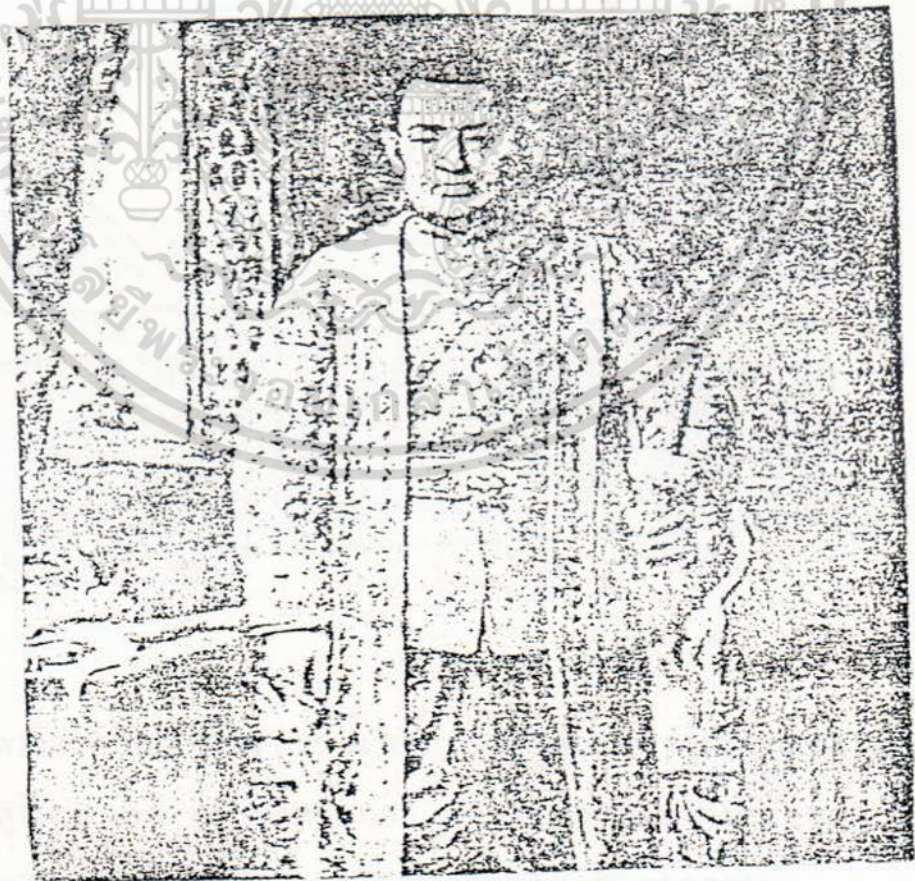
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้เฉพาะเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมีเหตุดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไปทอดพระเนตร
สุริยุปราคา ที่ตำบลท่าวาโก แขวงเมืองประจวบคีรีขันธ์
ก่อนประจวบไชป่า และเสด็จสวรรคตในเวลาต่อมา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

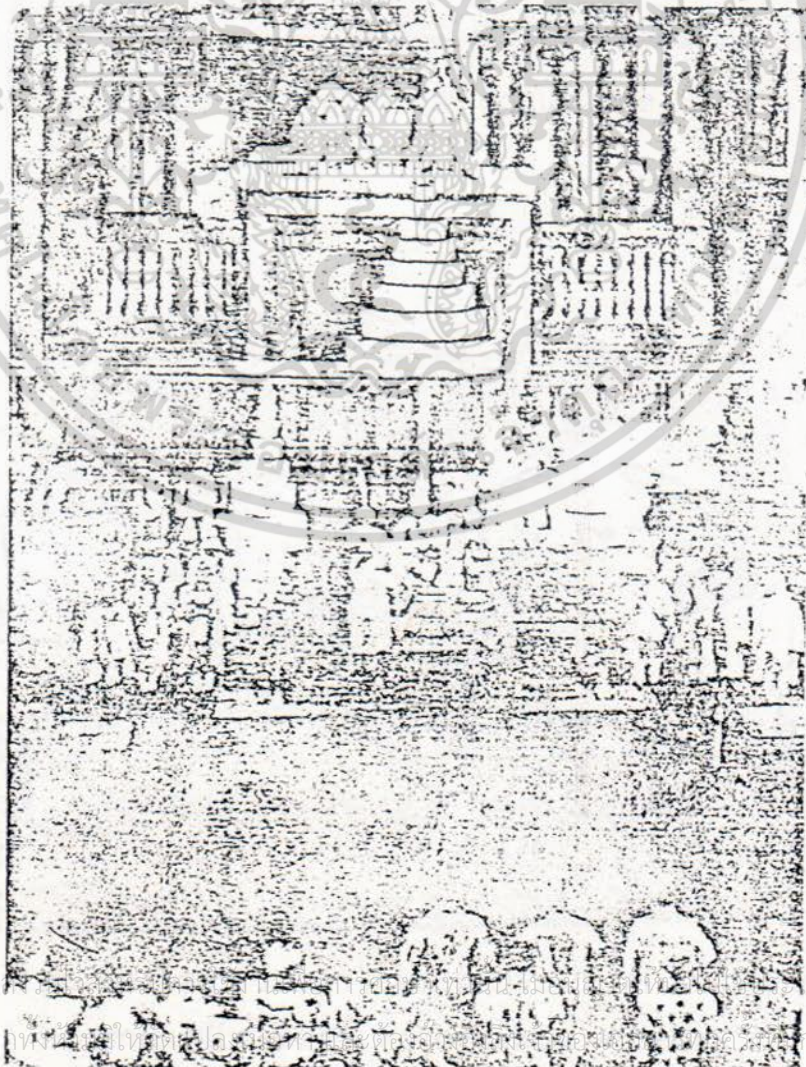

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
องค์แรก (พระรูปนี้ทรงฉายเมื่อ พ.ศ. 2433 พระชันษา 13 พรรษา)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่... ยยชนด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้ง... การนำไปใช้

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับแรก เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พุทธศักราช 2475

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

เอกสารนี้เป็นเอกสารทสวงวนเวลา ซึ่งผู้แต่งงานเพื่อการศึกษาค้นคว้าเท่านั้น ไม่นิยนาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น ยกเว้นแต่กรณีพิเศษที่ขออนุญาต และต้องจ่ายสงเงงใจของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้
พระชಾಯา กับพระองคเจ้าจุลจักรพงษ์ พระโอรส

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9
แห่งมหาจักรีบรมราชวงศ์

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้